

Із поезії Миколи Вороного	181
ОЛЬГА КОРЕНЕЦЬ:	
Нянька.....	183
НАДІЯ КИБАЛЬЧИЧ:	
І Буря.....	188
II Ніч.....	190
МИКОЛА ДЕРЛИЦЯ:	
Хмиз.....	192
О. ПЛЮЩ:	
Палкий мисленник і учитель.....	209
АНДРІЙ ЧАЙКІВСЬКИЙ:	
З ласки родини (далі буде).....	218
ФРАНК НОРРІС:	
Вир.....	249
До анекдотичної біографії Шіллера.....	272
—	
М. ГРУШЕВСЬКИЙ:	
Отвертий лист до гр.-кат. ординаріятів і духовенства.....	189
О. ВИШНЕВСЬКИЙ:	
На переломі (далі буде)	193
Реферат Комісії у справі знесення заборон українського друкованого слова (кінець буде) ..	218
ІВАН ФРАНКО:	
Двоязичність і дволичність.....	231
М. ГРУШЕВСЬКИЙ:	
Конституційне питання і українство в Росії...	245
ПАВЛО ВОЛОСЕНКА:	
Виріб колодок у Сьвйонтніках Горішних коло Кракова ...	259
В. ЛЬВІВСЬКИЙ:	
Нові книжки.....	263
Від Української Демократичної Партії.....	272
Хроніка і бібліографія...	265

РІЧНИК VIII.   ТОМ XXX.
КНИЖКА VI.   ЗА ЧЕРВЕНЬ.

ЛІТЕРАТУРНО- НАУКОВИЙ ВІСТНИК

ЛЬВІВ.

Редакційний комітет:

ВОЛОДИМИР ГНАТЮК
МИХАЙЛО ПІШЕВСЬКИЙ

В. Ф. ЛІКО.

З друкарні Наукового Тов. ім. Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

Отвертий лист

до гр. кат. ординаріатів і духовенства.

Справа, котру хочу порушити, не була досі піднесена з компетентної сторони — то значить зі сторони греко-католицького клиру. Тим часом вона стала актуальною і не терпить проволочки. Далекий від усяких конфесійних рахунків, мушу її порушити з мотивів иньших, національних.

Се справа холмсько-підляських уніятів у Росії.

Як відомо, значна частина уніятів, формально переведених на православіє в 1875/6 р., православія в дійсности не прийняла, а що унія була офіційно знесена, а перехід до римо-католицької церкви був також заборонений, то вони зістали без конфесії. По урядовому справозданню російського синоду в 1899 р. було 81.246 таких „упорствующих“ уніятів, що не хотіли признавати ся до православної релігії, і 6.749 „колеблющихся“; було 29.235 нехрещених і 10.734 невінчаних супружеств, бо сі „упорствующіє“ не хотіли звертати ся до православних священників, а не вільно їм було, за браком уніятських, звертати ся до римо-католицьких. Коли припустити, що поруч сих „упорствующих“ є що найменше друге стільки таких, що хоч про око не зривають з православієм, але роблять се тільки з бід, уступаючи примусови, то будемо мати яких 200.000 людей, які не помирили ся з накиненою їм православною конфесією і тільки чекають можности виректи ся її.

Коли в кінцем мунувшого року серед ріжних полекш російськими правительственними кругами було обіцяно знесеніє релігійного примусу, я думаю — не у одного мене стало питання: щож буде з холмськими уніятами? Стрічавши ся з людьми з Хомщини й Підляша, в тім числі і з дідичами-Поляками, я знав, що сі

уніяти, в опозиції до накиненого їм православія в російській формі, зблизили ся значно до місцевих латинських ксьондзів і Поляків, потайки вчать ся по польськи читати й молитись. Одним словом, російська бюрократія, зачавши від оборони унії в Холмщині перед латинізацією й польонізацією по повстанню 1863 р., своєю брутальною самоволею як раз загнала наших людей до добровільної польонізації, від котрої вміли вони себе боронити протягом п'ятисот літ залежності від польської держави й польської шляхти. Й ставало питання — що ж буде тепер, коли знесений той брутальний примус?

Відповідь на се давала до певної міри петиція холмських уніатів певної громади чи округи, перед кількома тижнями видрукувана в львівських польських газетах, де сі уніати просили у російського правительства свободи звертати ся до римо-католицьких сьвящеників у своїх потребах і записувати ся до римо-католицької конфесії. Не знаю, як ся петиція була підперта чисельно (в друкованих текстах були пропущені назви місцевости), але такий вихід — перехід на латинство й за тим повне ополячення — являєть ся майже неминучим виходом із тих обставин, які сотворені були російськими заходами в Холмщині, — коли лишити далі сю справу їй самій.

Опублікований тепер на Великдень царський указ вніс уже релігійний примус. Він дозволяє православним, чи записаним до православної конфесії особам переходити на иньшу релігію, чи вертати ся до тої релігії, до якої належали вони або їх предки давнійше. Отже ті уніати в Росії, що тільки силою були держані при православію, можуть зректи ся православія і перейти до иньшої конфесії.

Чи грецько-католицький клир Галичини, що в своїм часі прийняв з повним співчутем ¹⁾ проєкт організації російським правительством народної уніатської церкви в Холмщині, очищення її від польських і латинських впливів, і вислав у 60—70-х рр. єпископа Куземського і таких проводирів реформи як Попель, Криницький і десятки сьвящеників, які потім повели своїх вірних на православіє ²⁾, не почуваеть ся тепер до морального обов'язку —

¹⁾ Про се цікаво оповідає в своїх, не так давно виданих мемуарах Теофан Лебединців, що був посередником у зносинах з галицьким єпископатом у сій справі.

²⁾ В урядових справозданнях про «возєєдиненіє» 1875/6 р. числить ся сорок сьвящеників-Галичан, що пішли на се возєєдиненіє, не рахуючи тих Галичан, що були висьвячені вже в Холмщині.

прийти в поміч сим останкам уніатів, що стоять тепер на роздоріжжю між офіціальним обрусительним православ'єм і польонізаційним латинством? Чи тепер, коли російське правительство дає їм можливість рішати про свою конфесію, він не підійме заходів коло відновлення уніатського душпаствирства — коли не в формі відновленої церкви, то бодай правильних місій серед сих уніатських останків? Чи конфесійний обов'язок і національне почуте не кажуть йому доложити всіх можливих старань, щоб уратувати від латинізації й польонізації кілька сот тисяч холмських Русинів-уніатів?

Досі ми не чули щось про се нічого, і тому уважали своїм обов'язком звернути увагу на сю справу.

Ми не закриваємо очей на трудности. Рим, що своїм нетактовним поведінням похнув російське правительство до переводу на православ'є холмських уніатів в 1870-х рр., не легко буде подвигнути й тепер до якоїсь відповідної інтервенції в сій справі, хоч масовий перехід уніатів на латинство властиво не повинен обійти ся без його участі, по мысли конкордату. Російське правительство може бути не раде введенню уніатських духовних у свої границі, хоч тут річ у забезпеченню холмських Русинів від польонізації. Але по проголошенім ним тепер принципі толеранції з ним можна говорити, і, думаю, можна договорити ся.

Зрештою галицькі духовні власти на переведенню таких справ мусять самі добре розуміти ся. А обов'язку, який накладає на них у сій справі нинішній момент, чейже ніхто не заперечить.

6/V н. с.

Ся стаття була вже вискладана, коли почали наслідком толеранційного указу, появляти ся в газетах замітки й рефлексії в справі холмських уніатів на тему пожаданости чи непожаданости відновлення унії. В часописях офіціозної російської марки появили ся статі про потребу відновлення унії для протиставлення їй латинській пропаганді. В польських часописях націоналістичної краски вітверто виповіджено гадку, що для Поляків відновлення унії не пожадане, і вони повинні починити кроки і в Петербурзі і в Ватикані, щоб сю справу убити. Опубліковано обіжник польського „Товариства опіки над уніатами“ (в Росії), де воно наказує сим уніатам, аби жадали переводу їх на римо-католицтво, не годили ся на ніяку унію і в ніякі релігійні пертрактації не запускали ся...

Як бачимо, ситуація вповні ясна, так само й наглість справи, і потреба участі в сій справі уніатського духовенства Галичини. Поляки іронізують, що російські урядовці, зміснивши унію з антипольонізаційних мотивів, з тих же мотивів тепер радять її відновити. Воно б ще більше можна поіронізувати з того, що Поляки, трицять літ займавши ся „опікою над уніатами“, горлавши *ugbi et ogbi* про кривду, заподіяну унії в Росії, тепер, коли показується можливість відновлення унії, самі видають на неї засуд смерті й поручають своїм репрезентантам постарати ся, аби її не відновлено. Трудно докладнійше з'їлюструвати перфідію тої опіки, а разом і всю історичну традицію польської релігійної політики на Русі... Але ми говоримо тепер про фактичну сторону справи. Не підлягає сумнівови, що російському правительству, по знесенню унії, своїми руками її відновляти і не дуже лицює, і не дуже мило, і для самої справи не дуже корисно. Сумніваємо ся, чи схоче воно між тими сьвящениками, що трицять літ „успішно поборювали“ унію, шукати охочих заявити свій перехід на унію. І маємо всяку причину думати, що унія склеєна самими російськими руками, підпорядкована інтересам, розуміється, обрусенія і поліційно-бюрократичним тенденціям, не знайшла б довіря у народа, у тих „упорствующих“ і „колеблющихся“. Не може нам бути приемле перспектива й уніатського душпастирства, переданого для сотворення й переведення в жите орґаном католицької (латинської) духовної управи в Росії. Найбільш раціональним виходом було б сформованне конфесійних громад тих упорствующих, з позіставленням їм повної релігійної самоуправи. В варшавських газетах появила ся звістка, що варшавські уніати звернули ся до адміністрації з жаданням, аби їм привернено давню уніатську варшавську церкву. Се був би початок орґанізації таких громад.

Справа в кождім разі проволоки не терпить, бо коли раз польсько-латинським чинникам удасть ся привести уніатів до зголошення до римо-католицької конфесії, і се зголошення буде прийняте й санкціоноване, справа буде тим незмірно утруднена.

15/V н. с.

М. Грушевський.